

beogradski trijenale - jugoslovensko klatno intiman susret sa dinamikom eksplozije

(»delo«, Ljubljana, 1. VIII 70)

bogdan pogačnik

Beogradski trijenale koji je već stekao tradiciju i, istovremeno, željno stremio ka raznim avangardnim strujanjima, ove godine je u tome, možda više nego ikad, i potvrdio. No, polemički odjeci nisu izostali. Između ostalog, polemika se javila već povodom osnovne zamisli Beogradskog trijenala. Naime, ove godine se povodom trijenala podigla velika prašina. Radilo se, pre svega, o sukobu između koncepcija sindikalnog likovnog kvantiteta i elitnog likovnog kvaliteta. U stvari, poseban odbor sastavljen od galerista i likovnih kritičara iz svih krajeva Jugoslavije, pojmenice je pozivao umetnike za učešće na izložbi. Zbog toga su pojedini negodovali, smatrajući da takav trijenale, tobože, ne znači slobodan pregled celokupnog našeg likovnog stvaranja. U demokratskom smislu to skoro da je i tako. Ali isto tako stoji i činjenica da su protestovali samo oni koji nisu bili izabrani; no u umetnosti se probijaju u prve redove ipak oni koji su bolji. Dvoboja između likovnih umetnika i galerista u Jugoslaviji uopšte, ne predstavlja novost, ali tumačenje da galerija treba da bude radni prostor u kome odlučuju neposredni proizvođači — umetnici, u najmanju ruku je suviše rastegljivo, jer umetnikova proizvodnja se razvija u njegovom ateljeu. U siksinskim kapelama ili likovnim galerijama uvek su odlučivale pape, mecene koje su davale svoj novac ili likovni kritičari koje je društvo školovalo za to da bi bili spona između umetnika i gledalaca. U beogradskoj polemici povodom ovogodišnjeg trijenala, došla je, pored ostalog, do izražaja još jedna oštrica: zbog čega izlaže toliki broj umetnika po »republičkom ključu« ili, drugim rečima, zbog čega u Beogradu ne izlažu, pre svega, samo beogradski umetnici. Naravno, ta kuhinja bila je usko velikosrpska. Slikar Srbinović povukao je svoja dela sa jugoslovenske izložbe.

Pošto sam video izložbu, bio sam neočekivano zadovoljan uprkos tako disharmoničnoj uvertiri. Radilo se o jednoj velikoj priredbi koja je okupila 140 jugoslovenskih likovnih umetnika svih narodnosti, raznih generacija i smerova. Ako bih, služeći se kriterijumima Pariza, pravio upoređenja, mogao bih lako reći da bi i u Parizu ovakva izložba bila ocenjena kao velika i zanimljiva. Istovremeno, i pored njenih unutrašnjih razlika, izložbu sam doživeo u celini kao jedan svež, dinamičan likovni objekt koji se pri razgledanju preda mnom menjao kinetički, od slike do slike, od skulpture do skulpture, od jedne do druge suprotnosti. Sigurno da je tom utisku doprineo i sam ambijent zgrade beogradskog Muzeja, u kome eksponati oživljavaju i nekim novim dimenzijama i dekorativno ispunjavaju već i tako razigrani prostor.

Naravno, sve to ne znači da se u svemu slažem sa svim onim što je bilo prikazano, niti da sam uživao pred svakim eksponatom; to, uostalom, nije ni važno; naprotiv, možda

me je baš poneko zgražanje potaklo kasnije na razmišljanje. Razmišljanje i konfrontiranje sopstvene ličnosti sa okolinom sigurno je jedan od pozitivnih rezultata umetnosti. Ali to ne umanjuje odgovornost galerista ako otvara vrata svakom aspektu ili jednodnevnom prometu. Obiman i bogato ilustrovan izložbeni katalog biće svakom dragocen almanah za diskusiju o razvojnem putu savremene jugoslovenske umetnosti. U izboru dela, organizacioni odbor je počeo od perioda 1967—1970. Pošto su se odazivali samo pozvani umetnici, autori su sami obavili unutrašnju selekciju, tako da se svaki od njih pojavio, praktično, sa po dva dela koja su se međusobno dopunjaval i zato bila dvostruko ubedljivija. Istovremeno, to je doprinelo tome da nijedna tendencija nije bila samo slučajna kap u moru nego se u svom, makar i jednokratnom ponavljanju, već afirmisala kao elemenat tog raznolikog mozaika.

Naravno, istina je i to da su organizatori, očigledno uželi da otvore vrata i novim, mada još nedovoljno prečišćenim tokovima, koncept izložbe zasnovali vrlo široko. Klasični likovni stvaraoci — slikari, skulptori i grafičari — našli su se, u izvesnom smislu, u suženom prostoru jer su ih, ponegde, ofanzivno potisnuli realizatori raznih objekata i konstrukcija. Trijenale je, u stvari, postavio sledećih dvanaest grupacija: 1. slikari kontinuiteta; 2. vidovi savremene figuracije: novi ekspresionizam, pripovedna i protestna figuracija, neonadrealizam itd.; 3. vidovi savremene apstrakcije: od materije ka znaku i novoj geometriji; 4. objekti; 5. nove tendencije; 6. svetleća tela; 7. elektronski računari i vizuelna istraživanja; 8. konceptualna i siromašna umetnost; 9. vizuelna poezija; 10. grafika; 11. slikarstvo; 12. tapiserija. Prijatan je susret sa majstorima koji su očuvali svoj kvalitet bilo da nastavljaju u istom smeru, bilo da se upuštaju u dalja traženja novog. Stari vojvođanski kolorista Konjović pun je novih, snažnih boja; Zagrepčanin Herman izrazio je svoj ekspresionizam upravo bojom, ali po svom konceptu ekspresioniste i nehotice me je podsetio na Norvežanina Muncha. Naš France Mihelić sačuvao je svoje kurente i šume, ali je ponegde materiju oslobođio uskih okvira pojedinačne figure; Pedja Milosavljević preobrazio je svoj lirizam u skoro apstraktno prividjenje Kaina i Avelja, ne napuštajući pri tome, neke svoje, još uvek prisutne, kolorističke podstrukture. Lubarda se sa svojim Zodijakom prikazao takođe u novom, gledosanom keramičkom izdanju. Miljenko Stančić je dečju glavicu pojednostavio u tužnu belu potku stare krpicе, što još više podvlači belu zagušljivost oko čoveka. Stupica je zastupljen dvema velikim belim površinama sa ostarelim devicama, nevestama rađenim u kolažima sa vencima, koji uvenu pre nego su i procvetali. Janez Bernik, u obe varijante — slikarskoj i grafičkoj — otvara novu stranu

svojih humanističkih i likovnih traženja; jabuka sa belom, rasečenom sredinom, sa industrijalizovanim crvom koji može da bude i cev gas-maske, sa jedva ucrtanim kvadratom nekih, već sasvim nestvarnih staklenih gradova.

Krsto Hegedušić ovoga puta potpisuje sliku koja predstavlja tri banalne prostitutke hamburškog burdelja, podcrtavajući u njoj socijalnu gorčinu i protest čoveka. Raznovrsni ekspresionizam mlađih i razne nijanse nadrealizma i nove stvarnosti, povezuju likovna i idejna istraživanja. Mnogi su svesni razbijenosti savremenog čoveka, njegovog otuđenja i njegove kvadrature, iako je — Nikola Gvozdenović, na primer, okrenuo se vremenu Turaka — čovek našeg podneblja stvoren od iste divlje i isprepletane muskulature, kao i zemљa po kojoj hodi ili kao breme pruća koje nosi na plećima. Ljubo Ivančić sekircira sivkasto asketski akt ljudskog tela služeći se crnim potezima tako da od ljudskog tela ostaju samo delovi kao na nekom anatomske formularu. I za Marka Šuštaršića, Nusreta Salihamidžića, Zorana Pavlovića, Ismara Mujezinovića, Nives Kavurić i druge čovek znači samo delić razgranate prirode koja nema neku centralnu tačku, svoje uporište. Veličković je ponovio svoj stravični nišan klanice. Dragoš Kalajić je u svojoj angažovanosti trenutka otišao toliko daleko da je na čehoslovačkoj zastavi naslikao krv Dane Košanove, ubijene u Pragu, dajući oduška svojim osećanjima, a u svojoj kompoziciji o udruženoj Evropi, likovno je izrazil nepoverenja prema ispraznim političkim deklaracijama, služeći se montažom dnevних događaja i simbolima.

Obradovao sam se što sam se ovoga puta sreo sa nekim mlađim likovnim umetnicima čija dela nisam najbolje ocenio na ovogodišnjoj izložbi mlađih jugoslovenskih umetnika u Parizu. Ali sada, na Beogradskom trijenalu su Bojan Bem, Metka Krašovec i Zmago Jeraj pokazali nekoliko svojih odličnih, najnovijih dela čija boja, kompozicija i linija ukazuju na nove puteve u aktuelnom ljudskom komuniciranju.

U apstraktnim istraživanjima veliki broj slikara ide i dalje, ali i ovde je zanimljivo da se sve više javlja neka nova predmetnost, kao kod Kregara na primer, sa njegovim naočarima za sunce, ili kod Protića, Ćelića, Petlevskog ili Murtića sa njegovim izrazitim, snažnim bojama. U svojevršnu geometrijsku apstrakciju Vozarević prenosi staro bogatstvo ikonografskog slikarstva, kao i deo pradavne likovne umetnosti svoje sredine. Kiar Meško se ovoga puta predstavio izrazom nove predmetnosti, formalno potisnute u barok.

Neka intimna tegoba, iako spolja liči na grubu predmetnost, predstavlja na ovom trijenalu najveći domet izložene grafike. I kao što su neki autori, kao na primer Feler iz Zagreba, produžili dalje svoje slikarstvo u talasastim reljefima u drvetu, tako smo u izloženoj tapiseriji, naročito

elementarne Jagode Buić, pronašli grafička znamenja prenešena u raščešljjan, grubi tekstil.

Interesantno je da se veliki broj vajara bavi praoblikom kugle, iako je u pogledu ideje, materijala i obrade površine, svako od njih tretira tu temu na drugi način: Rotar elementarno, Logo nekako nalik na kacigu, Jevrićeva kao raskidano tkivo, Bešlićeva kao fiziološku ili cvetnu formu, Vulas kao plod drveta, Bakić kao kretanje brojnih obruča. Po svojoj statici kugla je već oblik kretanja; u suštini, kretanju je posvećena celokupna kinetička, svetlosna i konstruktivna plastika. Slavko Tihec je prikazao dva estetski i konstrukciono zanimljiva akvamobila, služeći se plastičnim formama koje stalno kruže u vodi. Jedan gledalac je upitao: »Zašto ovaj predmet kruži? Kakva ga sila pokreće?« Ovo pitanje pokuzaje da problem nije u fenomenu doživljavanja umetnosti već da se radi o jednom pitanju koje traži naučan odgovor. Zaista, teško je govoriti o umetnosti kad od nje ostane samo bojeni materijal, na primer ružičaste plastične kocke i ultraljubičaste neon Ljerke Šibenik, ili izazovna ideja doživljaja Josipa Stošića koji na uokvireno salonsko ogledalo-krečom upisuje rečicu »lli« i u zagradi daje njeno značenje na svim evropskim jezicima »ali«. Kakvu vrednost to izazovno »ali« predstavlja samo u probijanju cenzure i ničega više, objasnili su mi komentari dve grupe posetilaca: dok su neki Englezi, presiti već svojih parlamentarnih i likovnih povlastica, priskali u smeh pred tim avangardističkim budalaštinama, jedan mladi par Madara oduševljeno je fotografisao sva ta rušenja dogmatike. Pred jednom nerazumljivom Ružićevom skulpturom pod naslovom »Pali slonovi«, jedan afrički posetilac jetko je primetio: »No, za ovo treba imati podobru maštu!«

Ako gledalac mora sve da uloži, šta onda nudi umetnik? Do koje tačke danas treba umetnost da razbija a od koje dalje da gradi? Da li bezizlaznost opravdava i ukidanje? Besumnje, na toj tački se mnogi eksponati razilaze, naravno, ukoliko se uopšte radi o istinskim traženjima a ne o pukom snobizmu intelektualnog blefiranja: sve tamo do elektronskih ornamentografa, topografske poezije, elektronskog signalizma i drugih, naizgled objektivnih merenja sveta, ali samo iz ugla svog sopstvenog stajališta.

Ili to onda znači totalnu umetnost, ili potpuno ukidanje umetnosti koja je dosada pokušavala da nađe i otkrije čovekovu slutnju večnosti, uz neprestano negovanje lepog nasuprot ružnom i zlom. Bilo kao bilo: Beogradski trijedale je već i po svojim suprotnostima i po svojim eksponatima, postao višestruki zbir konfrontacija i time začetnik jednog kretanja sličnog kretanju klatna. Možda je u današnje vreme tiho, intimno sretanje sa dinamikom eksplozije već zamenilo izgubljene susrete sa lepim?